J.N. MISHRA
H.D.J.C

बाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम्

गद्य काव्येषु बाणभट्टस्य कीर्ति अद्वितीय जाता। यथा पद्य काव्येषु कालिदासस्य महिमां वर्णनं भवति तथैव गद्यसाहित्येषु बाणस्य महिमां वर्णनं भवति। कादम्बरी च हर्षचरितम् नामकं द्वौ गद्यकाव्यस्य रचनाकारः बाणभट्टः अस्ति। हर्षचरित नामकं काव्यस्य ~~तृतीय उच्छ्वास~~ प्रथम - तृतीयः ~~अ~~ उच्छ्वासे बाणभट्टेन स्ववंशानां परिचयं ~~प्रस्तुति~~ वर्णनं करोति। शोण नद्या तटे पृथुकूट नामकं ग्रामे बाणभट्टस्य जन्म अभवत्। बाणभट्टः राजा हर्षवर्धनस्य समकालीनः आसीत्। हर्षस्य कालः 606-634 ईस्वीयाः वर्तते अतः विद्वासः बाणभट्टस्य कालः सप्तम शताब्द्यां पूर्वार्धः स्वीक्रियते।

बाणभट्टस्य वंशावली

कुबेर
↓
अच्युत - ईशान - हर - पाशुपत
↓
अर्थपति
↓
चित्रभानु
↓
बाणभट्ट
↓
(पुलिन्दभट्ट) भूषणभट्टः

माता - राजदेवी

बाणभट्टस्य काव्यम् —

अष्टमः उच्छ्वासेषु निबद्ध

① कादम्बरी — कथाग्रन्थो अयम्। नायकः - चन्द्रापीडः नायिका - कादम्बरी. उपजीव्य काव्यम् - गुणाढ्य विरचितः बृहत्कथा। कथानको अस्य पूर्वार्धं च उत्तरार्द्ध इति द्विधा विभक्तम्।

शूद्रकः - चन्द्रापीडः - चन्द्रमा

शुकः - वैशम्पायनः - पुण्डरीकः

Scanned with OKEN Scanner

② हर्षचरितम् - आख्यायिका ग्रन्थोऽयम् / अष्ट [illegible]
षु विभक्तः । नायकः - हर्षवर्द्धनः, नायिका

बाणभट्टस्य प्रशस्तिः - बा।
सोड्ढलेन - बाणः कवीनामिह चक्रवर्ती
धर्मदासेन - रुचिर-स्वरवर्ण-पदा रसभाववती जगन्मनो हरति।
सा किं तरुणी ? नहि नहि वाणी बाणस्य मधुरशीलस्य
गङ्गादेव्या - वीणापाणि पुरामृत्र वीणानिक्वाणहारिणीम्
भावयन्ति कथं वाऽन्ये भट्टबाणस्य भारतीम् ।
जयदेवः - हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः
श्रीचन्द्रदेवः = बाणस्तु पञ्चाननः
पुलिन्दभट्टेन - कादम्बरी रसज्ञानामाहारोऽपि न रोचते
श्रीगोवर्द्धनाचार्यस्य सूक्तिरियं
जाता शिखण्डिनी प्राग् यथा शिखण्डी तथावगच्छामि।
प्रागल्भ्यमधिकमाप्तुं वाणी बाणो बभूव ह।।
पाञ्चाली रीतेः संबंधे बाणस्य प्रशस्तिः अद्वितीयं वर्तते
शब्दार्थयोः समो गुम्फः पाञ्चाली रीतिरिष्यते
(सरस्वतीकण्ठाभरण) बाणः पाञ्चालीरीतेर्मूर्धन्यः कविः
अत्र भाव-भाषयोः सामञ्जस्यमपेक्ष्यते । भावानुकूला
भाषा, रसानुकूला च भाषा, एवं भाषाया भावस्य च
समन्वयेन क्वचित् समासबहुला पदावली, क्वचित् समासरहिता
प्रसादमाधुर्यगुणसमन्विता सालंकृता च पदपङ्क्तिः।
नवोऽर्थो जातिरग्राम्या श्लेषोऽक्लिष्टः स्फुटो रसः।
विकटाक्षरबन्धश्च कृत्स्नमेकत्र दुर्लभम् (हर्षचरित 1.8)
बाणभट्टस्य वर्णने प्रतिभा अद्वितीयं वर्तते । महाश्वेता वर्णने तस्यां
यौवनप्रवेशस्य एकावली मूलकं वर्णनं उद्धृति-
क्रमेण च कृतं मे वपुषि वसन्त इव मधुमासेन, मधुमास इव
नवपल्लवेन, नवपल्लव इव कुसुमेन, कुसुम इव मधुकरेण,
मधुकर इव मदेन, नवयौवनेन पदम् । (कादम्बरी)